

Національний інститут стратегічних досліджень
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ТОЛЕРАНТНІСТЬ
ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Матеріали Круглого столу
29 травня 2007 р., м. Житомир

Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
Житомир
2007

ББК 60.524.251+60.027+60.028,13

T52

УДК 316.647.5+172.3

Рекомендовано до друку вченою радою університету,
протокол №1, від 31 серпня 2007 року.

За повного або часткового відтворення матеріалів цього
видання посилення на нього обов'язкове.

Висловлені у виданні думки належать виключно авторам.

Редакційна колегія:

В.О. Бакальчук

М.А. Козловець

В.С. Крисаченко

Л.І. Мазука

П.Ю. Саух (керівник)

T52 **Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності:
Матеріали засідання "круглого столу" від 29 травня 2007 р. / За
заг. ред. П.Ю. Сауха – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. –
124 с.**

У виступах учасників "круглого столу" розглянуті філософські аспекти проблеми толерантності, історичні корені проблем полікультурності та формування якостей толерантності в умовах глобалізованого світу, механізми толерантного спілкування і взаємодії в контексті міжкультурної та внутрішньокультурної комунікацій, а також висвітлені різноманітні форми прояву толерантності та інтолерантності в соціокультурному просторі сучасного українського суспільства.

60.524.251+60.027+60.028,13

© Житомирський державний університет
імені Івана Франка

КОЗЛОВЕЦЬ Микола Адамович

кандидат філософських наук, докторант

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

**[Толерантність як дієвий інструмент досягнення
злагоди в суспільстві]**

Шановні колеги, мені видалася дуже плідною ідея, яка прозвучала у виступі Петра Юрійовича про те, що проблема феномена толерантності пов'язана з низкою принципових філософсько-світоглядних питань. У своєму виступі я хотів би певною мірою доповнити такий підхід й розглянути в цьому руслі три теми: конфлікт ідентичностей, взаємовідносини влади й опозиції і толерантність в релігійному житті.

Практично всі сучасні дослідники говорять про фундаментальну суперечливість толерантності як соціального явища. У більшості випадків у науковій літературі толерантність (лат. *tolerantia* – терпіння) розглядається як повага і визнання рівності, відмова від

домінування і насильства, визнання багатомірності та різноманіття людської культури, норм, вірувань, відмова від зведення цього розмаїття до якоїсь однієї субстанції. Разом з тим толерантність не слід зводити лише до індиферентності та конформізму, обмеження інтересів інших і своїх власних в ім'я "згоди". Толерантність припускає не тільки готовність прийняти інших такими, якими вони є, а й взаємодію з ними на основі згоди.

Сама по собі толерантність (політична, ідеологічна, моральна і т.ін.) ще не забезпечує дійсного взаєморозуміння між представниками різних етносів, соціальних груп як носіїв відмінних культур. Вона є лише проміжним етапом від конфлікту до справжнього взаєморозуміння і взаємодії. Але довго залишатися такий стан не може: якщо немає руху до взаєморозуміння і співробітництва, неминуче скочування назад, до відкритого конфлікту, ще, можливо, більш жорстокого. Толерантність завжди нестабільна, оскільки вона виникає у конфліктній ситуації, і як така не розв'язує конфлікту, не усуває його причин, не знімає протиріч між протидіючими сторонами. Вона лише переводить розвиток конфлікту у відносно мирне, ненасильницьке русло. Як перехідний стан від конфлікту толерантність за певних умов може вилитися і в насильство. Відтак толерантність є першим ступенем позитивних взаємовідносин, що утворюють тріаду: толерантність – повага – співробітництво.

Процес розвитку міжособистісних відносин – один і той же, проте бачиться по-різному представниками різних життєвих стратегій. Якщо спрямований на боротьбу, перемогу, придушення суперника і власне торжество соціальний суб'єкт бачить процес розвитку міжособистісних відносин за схемою: конфлікт – толерантність – взаємодія – конфлікт, то спрямований на пошуки діалогу й співробітництва по-іншому: взаємодія – конфлікт – толерантність – взаємодія. Підсумком життєвої стратегії співробітництва не повинно бути повне злиття і ототожнення соціальних суб'єктів, втрата ними ідентичностей. Продуктивною є не втрата протилежних життєвих стратегій боротьби і єднання, не перемога однієї сторони над другою, а постійне взаємообмеження.

Останнім часом Україна зіштовхнулася з проблемою зіткнення різних ідентичностей, сформованих навколо етнічних, мовних, політичних, історико-регіональних і ментальних відмінностей. Логіка владного реваншизму, небажання поділяти політичні та етнокультурні цінності призводить до того, що на сьогодні ми маємо

суперечливу й небезпечну ситуацію: одна країна – дві ідентичності. До того ж існують спроби неконструктивного вирішення цієї проблеми шляхом федералізму, мовного сепаратизму, розведення нації по різні боки мультикультурного українського суспільства.

Розділеність суспільства ще не означає катастрофи. Сьогодні важко знайти країну, в якій суспільство не було б поділено за соціальними, політичними, релігійними та іншими ознаками, але в них шляхом політичних і державних компромісів зберігається єдність (Канада, Росія, Бельгія, Великобританія, Іспанія, Індія, Італія та ін.).

У нашому випадку це питання пошуку загальних ціннісних орієнтирів, того, що зазвичай називається національною ідеєю. Політика мультикультуралізму, заохочуючи і реально підтримуючи культурний плюралізм різних етносів, етнічних груп або окремих осіб, разом з тим має сприяти їх інтеграції в єдину політичну націю, формувати почуття належності до неї. І нам потрібно все зробити, щоб створити єдину сучасну політичну ідентичність в Україні. Це не стільки проблема міжетнічного миру та співіснування представників різних народів на одній території, скільки питання неконфліктного, а бажано, інтегрального діалогу між представниками різних ідентичностей, які існують у межах єдиного політико-державного утворення. Необхідно відійти від моделі "зіткнення ідентичностей" до інтегральної мультикультурної моделі. Етнокультурні ідентичності мають не самоізолюватися, не виштовхувати одна одну на периферію, а брати безпосередню участь у націєтворенні. Серед таких орієнтирів: поступове введення в наше суспільство якісно нових демократичних стандартів і гарантій толерантного співіснування; відродження української культури, надання їй можливості повноцінного функціонування; отримання різними етнокультурними ідентичностями державних гарантій розвитку, повернення недекларативної уваги влади до проблем міжнаціональної сфери; започаткування традиції діалогу як основного засобу вирішення суспільних проблем і протиріч.

Враховуючи надзвичайну небезпечність такого стану для української державності, слід, на наш погляд, на законодавчому рівні поставити заслін проти спроб розколоти суспільство.

Українській владі слід позбутися пасивності та бездіяльності в міжнаціональній сфері, вона повинна стати вмілим модератором етнокультурного процесу. Необхідно, щоб можновладці нарешті визнали важливість етнокультурної сфери як націєтворчого й

державотворчого чинника, а не лише як скарбницю архаїки та екзотики.

Друга проблема, котра є одним із джерел нестабільності, конфліктності та протистоянь в нашій державі, – це проблема співвідношення та взаємодії влади й опозиції. Імперативом політичного життя та індикатором демократичності суспільства є наявність опозиції. Там, де є влада, обов'язково має місце й опозиція. Необхідність опозиції зумовлюється передусім її, так би мовити, "санітарно-гігієнічною" функцією. Як атрибут влади опозиція є її діагностом і контролером. Те, що з почуття самозбереження ретельно приховується владою, прискіпливо оприлюднюється опозицією. Остання не тільки ставить діагноз і пише історію хвороби влади, а й пропонує, іноді вимагає її лікування. Не тільки опозиція є дзеркалом влади, а й влада є дзеркалом опозиції. Споглядаючи своє відображення в опінії опозиції, влада отримує неоцінену інформацію, котра дає їй змогу здійснювати корекції політичного курсу, оздоровлювати власний морально-правовий та професійний статус тощо.

У демократичному суспільстві влада і опозиція становлять єдність протилежностей, де жодна з них не може існувати без іншої, вони породжують і виборюють одне одного і саме тому приречені на постійний діалог у чітко окресленому конституційно-правовому полі з визначеними правами та обов'язками кожної зі сторін. Оскільки первинною політичною субстанцією є влада, то саме вона визначає місце опозиції в політичному спектрі держави. Вищою формою протистояння та змагальності влади і опозиції є вибори, а толерантний діалог між ними можливий лише у випадку цивілізованості самих диспутантів.

Щоправда будь-яка влада (і демократична, і тоталітарна) не любить опозицію, оскільки остання постійно дошкуляє владі й заважає, як тій здається, плідно працювати. До того ж, опозиція найчастіше страждає на неврівноваженість, екстремізм, їй нерідко бракує політичної культури та витримки. Однак субстанціональність влади накладає на неї суворі зобов'язання щодо формування політичної культури опозиції та розбудови правового поля діалогу. Демократична влада має постійно працювати з опозицією, підіймати її до свого рівня, нести відповідальність за її громадянське обличчя. І якщо самій владі бракує політичної культури і моралі, то марно очікувати їх і від опонентів.

Невід'ємною частиною нашого життя стали багатопартійність та політичний плюралізм. Але важливо, щоб взаємодія між політичними партіями не була ареною конфронтації, де діє принцип "свій – чужий", що заважає суспільству рухатися вперед. На жаль, нинішній рівень політичного життя в Україні нічого спільного не має ні з налаштованістю на дискусію, ні з намаганням наблизитися до розуміння реального стану речей, ні з політичною боротьбою взагалі, – не кажучи вже про таку анахронічну дивовижу, як пошук істини. Більшість учасників політичного протистояння (за поодинокими розважливими в різних таборах) не чує і не хоче чути аргументацію опонента. Ні факти, ні логіка, ні інтелектуальні та моральні вимоги чесного діалогу їх не цікавлять, – хвилює лише те, як залишитися при владі. Зазначу й таке: у наших хистких, невизначених реаліях нинішня влада завтра може стати опозицією і навпаки. Понад те сьогодні дуже розмилися категорії влади та опозиції. "Партія" президента та прем'єра в рівній мірі партії влади, і одночасно вони опозиційні одна одній у боротьбі за владу.

Вихід один – шукати відповідь на виклик історії можна тільки у вимірах демократії, у вимірах легітимного симбіозу влади і опозиції. Демократична модель влади – це співпраця, а не придушення, діалог, а не диктат, не взаємопоборювання, а компроміс ухвал у поєднанні з конкуренцією ідей, програм суспільного розвитку. Україна потребує більш сучасних, мобільних, освічених лідерів, які не розпалюватимуть самовбивчий вогонь соціальної й етнічної ворожнечі у власному домі, а будуть здатні зняти гальма з розвитку економіки й об'єднати людей національною ідеєю – стати європейською, процвітаючою, вільною і демократичною країною, конкурентоспроможною нацією.

В Україні протягом усіх років незалежності йде жорстка і зовсім нехристиянська міжправославна боротьба, яка уже давно набула ознак політичної. Політизація релігійного життя й ідентичності населення є скоріше деструктивним, ніж конструктивним фактором, якщо саме населення не розглядає зростання релігійності як цінність, як частину обов'язкових текстів тієї культурної системи, за законами якої воно будує свою діяльність і повсякденну поведінку.

Гострою проблемою є бачення єдності церкви як поглинання однією, на основі якої здійснюється об'єднання інших церков-суперниць. Релігійна свідомість українства все ще не сприймає Україну як місце "зустрічі" трьох основних гілок християнства –

православ'я, католицизму та протестантизму. Визначаючи очевидну роль православ'я в конституюванні релігійної свідомості українства, водночас протестанство й католицизм часто трактують як чужі й навіть ворожі українству, як наслідок експансії й придушення власної церкви. Однак наявність трьох гілок християнства упродовж століть є фактом, і його не можна трактувати як аномалію.

Ще один нюанс релігійного життя, на якому я хотів би зупинитися – намагання з боку певних релігійних та політичних сил розпочати і підтримати процеси утворення єдиної Помісної Православної Церкви в Україні з Патріаршим статусом. Сьогодні необхідно погодитися з тим, що саме по собі об'єднання православних церков в єдину Помісну церкву – за нинішніх політичних і соціальних умов – мало змінить релігійно-політичну ситуацію в Україні. Адже і після об'єднання з нами залишаться усі нинішні внутрішні протистояння і ворожнеча окремих православних церков між собою. Можна спрогнозувати, що навіть якщо і вдасться створити єдину Помісну Православну церкву, в Україні буде зареєстровано законний канонічний Екзархат РПЦ, в який увійде не тільки переважна більшість українських росіян (віруючих і невіруючих), а й немало українців. З першого дня свого існування екзархат почне активно вербувати українців, зманювати духівництво, ходити хресною ходою по українських містах і селах, створювати "союзи православних громадян". І знову Російський екзархат і Українська православна церква (об'єднана) почнуть ворогувати, апелюючи до різних держав – Росії і України. Безнадійно вимагати від православних церков згоди і миру. Проте держава має повне право, а також обов'язок вимагати від усіх українських церков елементарної поваги і лояльності до України.

У цій ситуації, думається, доцільно було б перенести досвід неправославних християн і представників інших релігій в Україні, які б подавали православним приклад високого рівня відчуженості (віддаленості) так сказати від влади всіх рівнів. На відміну від православних чисельні релігійні общини живуть своїм життям, мало втручаються в державні справи, не заявляють ультиматумів і не апелюють до урядів сусідніх держав. Нині в українському суспільстві релігійне обличчя країни визначають не державна доктрина чи політика релігійного керівництва, а самовідтворювальні процеси взаємотолерування релігійних груп, їхнє взаємопроникнення й узгодження інтересів.

Отже, лише орієнтація на засадничі загальнолюдські цінності: повага до прав людини, розвинена, представницька демократія із урівноваженими гілками влади, свобода слова, високі стандарти рівня та якості життя громадян, постійно діючий дискурс стосовно найбільш суспільно значущих проблем, та їх реалізація у внутрішньоукраїнському бутті – ось принципова запорука досягнення миру і злагоди в українському суспільстві. Дякую за увагу.